

UDK 821.163.6.09–3

Jožica Čeh

Pedagoška fakulteta v Mariboru

ŽENSKA V MEŠČANSKI PROZI IVA ŠORLIJA

Razprava se ukvarja s Šorlijevim pogledom na žensko in ženskimi liki v njegovi meščanski prozi, s katero je v slovenski književnosti nadaljeval Kersnikovo in Govekarjevo tematizacijo meščanskega erotike. Šorlijevi tipični ženski liki, kot so lahkožive ženske, spogledljivke, nezveste žene, prešuštnice, histerične ženske, so povezani z avtorjevo odločitvijo za tematizacijo meščanske erotike, pri tem je opaziti nekatere motivne sorodnosti z Maupassantovo prozo, ki jo je Ivo Šorli tudi prevajal. Podobno kot pri Maupassantu je tudi v Šorlijevi prozi iz prve polovice 20. stoletja zapisanih veliko moških predsodkov o ženski, ki jih je avtor poznal tudi iz nekaterih znanih filozofsko-psiholoških spisov o ženski.

The paper discusses Šorli's view of the woman and female characters in his bourgeois prose, which continues Kersnik's and Govekar's thematization of bourgeois eroticism in Slovene literature. Šorli's typical female characters, e.g., loose women, coquettes, unfaithful wives, adulteresses, hysterical women, are connected with the author's decision to thematize bourgeois eroticism, in which there are some thematic similarities with Maupassant's prose, which Ivo Šorli also translated. Like Maupassant's work, Šorli's prose from the first half of the 20th c. includes a lot of male prejudice about women, which the author also knew from some well-known philosophical-psychological essays on the woman.

Ključne besede: ženski lik, meščanska proza, meščanska erotika, ženski tipi, avtobiografski roman

Key words: female character, bourgeois prose, bourgeois eroticism, female types, autobiographic novel

Med moškim in ženskim likom ali med »človekom in pol« ter »neumno gosko«

Ivo Šorli¹ je v svojih realistično-naturalističnih pripovedih posegal po snovi iz kmečkega in meščanskega življenja, v pripovedih z meščansko tematiko ga je najbolj zanimala pikantna erotika. Literaturo je razumel kot mimezis resničnega življenja in živlega človeka (1940: 280) ter zagovarjal stališče, da morajo biti literarne osebe polne življenja in volje, s čimer je na svoj način polemiziral s trpnimi, bledimi in sanjavimi liki impresionistične in simbolistične literature. Najizrazitejši primer telesno in duševno močnega junaka je leta 1903 ubesedil v svojem najbolj znanem in prav tako kritiziranem romanu *Človek in pol* (1903). V zgodbi, ki preigrava ljubezenski trikotnik, se

¹ Literarna zgodovina uvršča pesnika, pisatelja in dramatika Iva Šorlija, rojenega leta 1877 v Podmelcu na Tolminskem, med sopotnike moderne oziroma med predstavnike realistično-naturalistične struje v obdobju moderne. Danes precej pozabljeni Ivo Šorli je bil v svojem času znan kot izjemno plodovit pisatelj, po prvih proznih objavah iz leta 1900 je napisal številne novele, črtice, povesti, romane in jih objavljaval v osrednjem periodičnem tisku ter samostojnih knjižnih izdajah vse do leta 1940, ko je svoje literarno ustvarjanje zaokrožil z avtobiografskim romanom *Moj roman*, nekakšnim obračunom življenjske in pisateljske poti. (Prim. Kocijan 2002: 201–214.)

znajdeta po zunanosti in značaju povsem različna moška lika. Protagonist Rihard, človek in pol, je zdrav, krepak, duševno uravnovešen in bister človek kmečkega rodu, postal je zdravnik in prestopil v meščanski sloj. Zaročen je bil z meščansko gospodično, ta ga je zapustila in se poročila s filistrskim Plesichem, ki jo je kmalu zatem varal, tudi pijančeval, zapravljal njen denar itd. Iz zakonske katastrofe jo je slednjič rešil plemeniti Rihard in se po Plesichevi smrti z njo tudi poročil. Kritika in literarna zgodovina sta romanu pripisali nekatere ničejanske poteze, česar pa avtor nikoli ni hotel priznati. V *Mojem romanu* (1940) je pojasnil, da je pobudo za naslov romana dobil od Otona Župančiča, ki naj bi mu povedal, da se v Beli krajini za zdravega in močnega fanta, kot je Rihard, uporablja frazem »fant in pol«.² Šorli je frazem spremenil tako, da je fanta zamenjal s človekom in nato v romanu oba izraza uporabljal sinonimno, toda v naslovu zapisana zveza »človek in pol« hote ali nehote namiguje na Nietzschejevega nadčloveka.³ Med Šorlijevim Rihardom in Nietzschejevim Zaratustom obstajajo seveda velikanske razlike, vendar je med njima mogoče opaziti tudi nekatere morda povsem naključne podobnosti. Rihard je močan, silne postave, z orlovskimi potezami na obrazu, silno dušo in železno voljo, z obnašanjem in govorjenjem da vedeti, da je duhovni izbranec, do potankosti obvladuje svoja čustva, pred ljudmi se zateka v naravo, zaničuje krščansko moralo, prezira množico oziroma vse, ki mu miselno niso sposobni slediti, na njegovem obrazu se zarisuje hladen nasmeš prezirljivosti, značajsko šibki ljudje se mu gnusijo itd. Nič kaj simpatične poteze kaže Rihard tudi v odnosu do žensk. Nela je zanj in tudi za druge moške v najboljšem primeru nebogljen otrok, sicer pa »neumna stvar«, »imenitna punica«, »neumna goska«, ki še zdaleč ne doseže Rihardovega duha, z njo ne more razpravljati o pomembnih vprašanjih, prepričan je, da je miselno na stopnji otroka in v svoji šibkosti potrebuje zaščitnika, od nje zahteva brezpogojno pokorščino itd.

Ivo Šorli je s telesno krepkim in duševno močnim literarnim junakom, kot je Rihard, posredno polemiziral s Cankarjevimi senzibilnimi literarnimi osebami, romantičnimi dušami, bohemi, nepotrebni ljudmi ali blodnimi sencami. Tudi kritika je Šorlija kdaj postavila ob bok Ivanu Cankarju, v njegovi prozi je poudarjala neodvisnost od cankarjanskega subjektivizma ter hvalila krepke in zdrave značaje.⁴ Ob izidu Šorlijeve prve kra-

² Tako je zapisano tudi romanu (»To ti je človek in pol, kakor imenujejo take ljudi v Beli krajini!«, Človek in pol, 31).

³ Matevž Kos v knjigi *Poskusi z Nietzschejem* (2003: 201–205) piše ob Šorlijevem romanu *Človek in pol* o »razmehčani različici ničejanstva«, Rihard namreč izžareva optimizem zdravega kmečkega človeka, nekatere ničejanske lastnosti pa ugotavlja zgolj na ravni retorike. V Šorlijevem romanu ima ničejanski pojem nadljudi negativno oznako; ko Rihard razglablja o moderni literaturi, se jezi, da v njej ni več dečkov in pol, da so jo preplavili nadljudje in blede sence: »Skoro v vsej svetovni literaturi rohne po zemlji neki grozni ljudje ali, kakor je zdaj običajno, 'nadljudje', kajti pravih ljudi, pravih dečkov in pol, ti pisatelji ne marajo več, na drugi strani pa strašijo neke blede, brezkrvne sence, ki se nazivajo moderne ljudi« (1903: 79–80).

⁴ Vendar brez Cankarja tudi pri Šorliju ni šlo. Franc Zadravec (1970: 371–373) piše, da sta Šorlija zanimali predvsem Cankarjeva ironija in satira, da je pod njegovim vplivom napisal nekaj črtic, da je po njem epigonsko prevzel predvsem temo rodoljubja, kritiziral meščansko moralo in filistrstvo. Opazno motivno podobnost s Cankarjevo novelo *Smrt in pogreb Jakoba Nesreče* je najti v Šorlijevi noveli *Sam*, na kar je opozoril že Joža Mahnič (1964: 334). V obeh novelah je tematizirana smrt nekoliko čudnega, osamljenega in odtujenega človeka, pri Cankarju je to zavrženi razcapanec Jakob Nesreča, pri Šorliju pa ostareli in nekoliko čuden zdravnik.

tkoprozne zbirke *Novele in črtice* (1907) je na primer Fran Zbašnik v laskavi oceni zapisal: »Dr. Šorli je zdrav in nekaj zdravega je v njegovih spisih« (LZ 1907: 631). Kritičnik se je navduševal zlasti ob Šorlijevih zdravih moških, ki da logično razmišljajo in jih odlikuje zdrav razum.⁵ Toda o čem razglabljuje Šorlijevi »zdravorazumski« moški? V glavnem o ženski, o njeni neumnosti, da jo določa zgolj spolni nagon, da zmeraj vara svojega moža itd.

Ivo Šorli in filozofsko-psihološki spisi o ženski

Ivo Šorli se je, kakor je zatrdil v *Mojem romanu* (1940), vse življenje ukvarjal z ženskami in jih menda poznal bolje, kakor so se poznale one same. V nadaljevanju bomo zato opozorili tudi na nekatere filozofske podlage, iz katerih se je mogel oblikovati Šorlijev pogled na žensko, in opisali podobo žensk v njegovi meščanski prozi.

Ivo Šorli je izšel iz kmečko-vaškega okolja, sprva je bil gojenec Mahničevega malega semenišča, vendar je potem študiral pravo, postal notar, se hitro poročil in pomeščanil. Šorlijev pogled na žensko temelji na patriarhalni predstavi, oblikoval se mu je pod vplivom tradicionalne katoliške morale in poznavanja nekaterih prevladujočih filozofsko-psiholoških razglabljanj o ženski. Svoje poglede na žensko je Ivo Šorli najbolj neposredno razkril v avtobiografskem romanu *Moj roman*, iz katerega je mogoče razbrati, da je pristajal na tradicionalno katoliško pojmovanje ženske, zagovarjal je spolno vzdržnost deklet pred poroko in se celo obračal na matere, naj skrbno pazijo na nedolžnost svojih hčera, ker da ima moški pravico, da se poroči z nedolžno žensko. Nadalje tudi piše, da imajo dekleta, ki so svojemu bodočemu možu znale prikriti svoje prejšnje ljubezenske avanture, opraviti z grešno dušo, če jo sploh imajo, in da bi se sleherni moški od takega dekleta z gnusom odvrnil, ko bi izvedel za njeno nečistost (1940: 305).

Ivo Šorli je poznal tudi Schopenhauerjeve in Nietzschejeve poglede na žensko. Na Nietzscheja se je posredno skliceval z navedbo citatne figure biča, ki da je potreben ženskam.⁶ Šorli je namreč v *Mojem romanu* (1940: 300) zapisal, da je hotel biti ženskam vzgojitelj in da je v svoji literaturi iz ljubezni do žensk in iz lastne bolečine šel tolikokrat z »bičem nad nje«, ker niso bile takšne, kot bi si jih on želel.

V nadaljevanju se je Šorli skliceval na Arthurja Schopenhauerja. Nemški filozof in veliki ženskopronež je v razpravi *Über die Weiber* trdil, da sta moški in ženska povsem različna svetova, da vlada med njima prikrito sovraštvo, ki so ga bili sposobni razkriti šele filozofi, pri ženski ugotavlja pomanjkanje razuma, nesposobnost za večja fizična in umska dela, miselno naj bi ostala na stopnji otroka, nadalje trdi, da je ženska nagonsko bitje, ki v mladosti potrebuje ljubimca, v starosti pa spovednika, da je zmeraj lažnivka, da je rojena za poslušnost, namenjena moškemu za sprostitev in tolažbo itd.

⁵ V noveli *Povest o neki drugi mož* hladno in brezobzirno pripoveduje svoji ženi zgodbo o prešuštvu, v kateri se je sama prepoznala, jo duševno muči, da naredi samomor, kritik Fran Zbašnik pa ga je razglasil za velikega junaka, nekakšnega človeka in pol, moža »nenavadne duševne moči«.

⁶ V Nietzschejevi knjigi *Tako je govoril Zaratustra* stara ženica svetuje Zaratustri, naj ne pozabi na bič, ko gre k ženskam (»Gib mir, Weib, deine kleine Wahrheit!« sagte ich. Und also sprach das alte Weiblein: »Du gehst zu Frauen? Vergiss die Peitsche nicht!«; Also sprach Zarathustra, 60).

(1978: 709–723). Podobno kot Schopenhauer je tudi Šorli v Mojem romanu zapisal, da ženska v mladosti išče v moškem zgolj ljubimca, a ko se postara, hoče tolažnika oziroma spovednika. Takšno vlogo tolažnika oziroma spovednika si je v zrelih letih pisatelj obetal tudi sam:

Na pragu lahko doživiš še veliko zanimivih stvari. To se pravi, ako se v prvem redu zadovoljiš z vlogo posvetovalca ... Vse življenje si se bavil z njimi (ženskami) in veš morda o njih več kot one same ... In one še čutijo (Schopenhauer bi rekel »po instinktu«), da si jim prijatelj ... Da, ne učitelj (pridigar že celo ne!), nekak kažipot jim lahko postaneš. Ali še bolje: neke vrste 'spovednik'. /.../ K tvojim nogam bodo potemtakem večinoma sedale že dozorele, čeprav lahko še resnično mlade ženske – ženske s skušnjami, spomini, preteklostjo, nemara celo 'preteklostjo' (1940: 301–302).

Ivo Šorli je po vsej verjetnosti moral poznati tudi knjigo Otta Weiningerja z naslovom *Geschlecht und Charakter*, ki je prvič izšla leta 1903 na Dunaju, to je v času, ko je Ivo Šorli v avstrijski prestolnici študiral pravo in pisal roman *Človek in pol*, leta 1936 pa je bila prevedena tudi v slovenščino.⁷ Oto Weininger je v omenjeni študiji izhajal iz premise, da sta v vseh pojavih zastopana moški in ženski element, ki ju je hotel na novo osvetliti. V kulturi in umetnosti na prelomu iz 19. v 20. stoletje je zaznal močan prodor ženskega principa, ki ga je enačil s spolnostjo, kar je zbudilo v njem silen odpor. Oto Weininger je bil namreč prepričan, da je ženska določena zgolj s spolnim nagonom in da je s tem preplavljena celotna kultura, zato je edino rešitev za moškega z začetka 20. stoletja videl v tem, da premaga spolnost, ker da samo tak moški lahko odreši tudi žensko. Avtor je kmalu po izidu knjige padel v popolno hysterijo in naredil samomor (Rider 1990: 108).

Otto Weininger je v omenjeni knjigi želel, kakor je zapisal v predgovoru, s psihološko-filozofskega vidika na novo osvetliti razmerje med spoloma oziroma nasprotja med moškim in ženskim značajem. Toda iz razprave se razbirajo predvsem avtorjeve frustracije, hysterija in strah pred žensko. Weiningerju je na začetku 20. stoletja pravzaprav uspelo napisati popolno obsodbo ženske. V tej knjigi na primer beremo, da je ženska po svoji naravi pasivna, zmeraj lažnivka, da nima razuma in duše, da je nekakšna amorfn materija, ki jo v celoti obvladuje spolni nagon, zato menda ovira razvoj moškega duha, da je brez eksistence in ji jo šele moški podeli, zato ga sili v spolnost itd. Le Rider (1990: 108) piše, da pomeni Weiningerjeva knjiga višek celotne ženskomrznice tradicije v Evropi in spisov o ženski, kot jih lahko beremo na primer pri Schopenhauerju, Nietzscheju in ki so posledica represivne in avtoritarne kulture, temelječe na pojmovanju moške večvrednosti, obenem pa razkriva krizo moške identitete na začetku 20. stoletja, zato jo je mogoče razumeti tudi kot nekakšen moški krik, porojen iz strahu in frustracij ob razvijajoči se ženski emancipaciji. Ob izidu je bila Weiningerjeva knjiga prava uspešnica in je močno zaznamovala literaturo 20. stoletja, Strindberg je denimo avtorja razglasil za duhovnega genija. Tudi v Šorlijevi prozi so mnoge sodbe o ženski, ki jih izrekajo pripovedovalec in druge moške osebe, na las podobne tistim iz Weiningerja, na primer, da se moški in ženska ne moreta nikoli drug

⁷ V slovenščino jo je leta 1936 prevedel Filip Kalan in je izšla pri Modri ptici pod naslovom *Spol in značaj: načelna preiskava*.

drugemu približati, da je moški duhovno in ženska zgolj spolno bitje, da ženska nima duše, da je zmeraj nezvesta, prevarantka, lažnivka itd.

Ivo Šorli in Guy de Maupassant

Vrsto obsodb, poniževanj in žalitev žensk je Ivo Šorli lahko prebral tudi pri Maupassantu.⁸ Francoskega naturalista je namreč prevajal in leta 1909 izdal izbor njegovih novel,⁹ katerih osrednje teme so brezobzirna analiza spolnosti, erotične prevare in strasti, neizprosno minevanje življenja, človekova osamljenost, neizbežna zapisanost smrti itd. Maupassantove zgodbe so postavljene v pariško okolje, v meščanski salon in spalnico, ali se dogajajo v normandijskem okolju med podeželskim plemstvom po gradovih, na morju, v pristaniških gostilnah, kjer prihajajo baroni in plemiči v stik z vaškimi ljudmi, oskrbniki in služkinjami, pri tem pa razlagajo tudi svoje vzvišene poglede na žensko. Kako Maupassantovi moški razmišljajo o ženski, si oglejmo v Šorlijevih prevodih njegovih treh novel, to je v novelah Pismo, ki so ga našli pri utopljenju, Poleno in Resnična dogodba.

V noveli Pismo, ki so ga našli pri utopljenju, mladenič piše neki gospe o noči, ki jo je preživel z nekim dekletom v čolnu na reki, preden je naredil samomor, in ji obenem razlaga svoje nazore o ženski. Ima se za njihovega dobrega poznavalca, pozna da jih celo predobro, da bi ga lahko katera še sploh premamila. Ženska mora biti, tako je prepričan, blaga, nežna, prilagodljiva, imeti mora zdrav razum, ne sme biti dolgočasna, sicer pa ne potrebuje krepkih misli. Kot zagovornik harmonije ne more ljubiti nobene ženske, ker da se ženska lepota nikoli ne ujema z njeno inteligenco: »Preden bi mogel jaz ljubiti, se mi zdi, da bi moral najti med tema dvema principoma (lepoto in inteligenco) popolno skladje, česar pa do danes nisem videl še nikjer« (1909: 168).

Podobno razmišlja o ženski ostareli samec v noveli Poleno. Svoji prijateljici pripoveduje zgodbo iz mladosti, kako je nekoč na prijateljevo prošnjo preživel večer v stanovanju njegove žene, da bi ji delal družbo, a ga je ta začela osvajati. Iz nerodnega položaja ga je rešilo goreče poleno, ki je padlo iz peči, kajti v trenutku, ko je pobiral poleno, se je vrnil njen mož. V zgodbo vpleta svoje predsodke o ženski in ga prav nič ne moti, da vse to pripoveduje ženski. Izhaja iz prepričanja, da sta si moški in ženska tujca, razpreda, da se modri moški ne bi smeli poročiti z žensko, temveč si poiskati dobrega in resničnega prijatelja, ker da je ženska neumna, perverzna, hinavska, razbrzdana, ljubosumna, moški pa seveda poln duha:

Verjemite mi, ljuba moja, naj bosta prikovana moški in ženska drug na drugega s še tako ljubeznijo, po duši, po duhu si ostaneta vedno tujca; vedno ostaneta le dva, ki se vojskujeta, ker sta vsak od drugega plemena, in ni mogoče drugače, nego da je eden vedno zmagovalec, drugi premaganec, eden gospod in drugi sužnik, zdaj eden, zdaj drugi, a nikdar oba enaka in enakovredna. /.../ Resnično modri možje bi ne smeli

⁸ Na maupassantovske značilnosti v Šorlijevi prozi, kot so naturalistično hladno opisovanje meščanske erotike, strasti, prevar, umorov in samomorov, pogosta prvoosebna pripoved in pisemska oblika novele, opozarjajo Joža Mahnič (1964), Franc Zadravec (1970), Gregor Kocijan (2002) idr.

⁹ Ivo Šorli je prevedel naslednje Maupassantove novele: Debeluška, Oskrbnik, Vrvica, Morilec, Srečanje, Končano, Pijanec, Pismo, ki so ga našli pri utopljenju, Poleno, Resnična dogodba, Razbita ladja.

stopati v zakon ter si želeti v tolažbo za svoje stare dni otrok, ki jih takrat itak zapuste, – poiskati bi si morali dobrega in vernega prijatelja in živeti in se starati z njim v tem zakonu srca in duha, ki je mogoč le med možmi (1909: 181–182).

V noveli Resnična dogodba plemič za omizjem normandijskih graščakov pripoveduje zgodbo o zapletu z dekle, ki se je vanj zaljubila, mu rodila otroka, nato jo je hladno odslovil, tako da ji je dal košček zemlje in ji za moža priskrbel nekega kmečkega fanta.¹⁰ Ker plemiča ni mogla pozabiti, se je zmeraj znova vračala na grad. Mož jo je pretepal, da je slednjič od bolečine skupaj z otrokom umrla. Pripovedovalec ob zgodbi veselo razglaša, da so ženske neumne, da so zgolj nagonška, spolna bitja (»Ženske so neverjetno neumne! Če jim udari enkrat ljubezen na možgane, ne razumejo ničesar drugega več. Pridi jim še s tako modrimi razlogi – ljubezen, ljubezen, samo še ljubezen«; Resnična dogodba, 197). Pripovedovalčevo zaničevanje ženske se kaže tudi v načinu njegovega govora in v živalskih primerah, nekdanjo ljubico Rezo imenuje spaka, primerja jo s psico, ki se ga zmeraj oklepa, dobil jo je tako, da jo je od sosednjega graščaka odkupil za konja. Tudi njen poznejši mož, kmečki fant, se je pogajal zanj kot na kravji kupčiji. Moška družba plemičevemu pripovedovanju seveda veselo nazdravlja.

O ženskah v Šorlijevih meščanskih novelah

Podobna razmišljanja o ženski, kot jih srečujemo pri Schopenhauerju, Weiningerju ali v Maupassantovi literaturi, se zapisujejo tudi v številnih Šorlijevih novelah. Kot prvoosebni pripovedovalci ali pisci pisma pripovedujejo moški o ženski kot o naivnem, spolnem, manjvrednem, neumnem bitju, ki je lahko moškemu le tolažnica, zgolj za zabavo in kratek čas. O ženskah presojujejo vzvišeno in z vidika vsevednosti, saj so prepričani, da jih do potankosti poznajo in vedo o njih več, kot one same. O slednjem je bil nemara prepričan tudi Šorli, saj je v Mojem romanu zapisal: »Vse življenje si se bavil z njimi in veš morda o njih več kot one same ... In one še čutijo (Schopenhauer bi rekel 'po instinktu'), da si jim prijatelj ... Da, ne učitelj (pridigar že celo ne!), nekak kažipot jim lahko postaneš. Ali še bolje: 'neke vrste spovednik'« (1940: 301–302).

V Šorlijevih pripovedih, ki tematizirajo meščansko erotiko, nastopajo suhoparni in zdolgočaseni uradniki, pogosto pravniki, ki doživijo razpad zakonske zveze in so prepričani, da je za to zmeraj kriva žena, še več, Šorlijevi moški se seveda čutijo tudi poklicani, da presojujejo o ženski in njenem značaju sploh (Tolažnica, Brez tragike, Povest o neki drugi, Barčiča po morju plava). V naslovu Šorlijevih pripovedi se sicer nekajkrat zapiše ženska oblika (Tolažnica, Povest o neki drugi, Vešče, Mačeha, Nevesta), vendar zgodbo o njej praviloma pripoveduje moški pripovedovalec, izjema je novela Disonance, in jo pogosto prekinja s svojo biološko-psihološko analizo ženske, tako da ji pripiše omejene umske sposobnosti ter navrže kopico negativnih značajskih lastnosti, da je zapeljivka, prevarantka, lažnivka, prešuštnica, razvajenka, zgolj naivna igračka itd. Šorlijev pripovedovalec razgalja meščansko žensko kot večno spogledljivko, nezvesto ženo, ljubico, le izjemoma poišče pri njej tudi razumevajočo prijateljico,

¹⁰Motiv hladne in preračunljive zavrnitve ljubice po rojstvu otroka najdemo tudi v Maupassantovem romanu Njeno življenje, kjer se plemič Julijan de Lamare odkriža služkinje Rozalije, ko mu je rodila otroka.

na primer tedaj, ko ji pripoveduje o svojih erotičnih dogodivščinah z vaško deklo (Iz dolgega časa).

Šorlijeva novela z naslovom *Iz dolgega časa* kaže na motivno podobnost z Maupassantovo novelo *Resnična dogodba*. Mlad inženir si je v nekem zakotnem vaškem trgu krajšal čas z vaškim dekletom Tončko, a ko se je ta vanj zaljubila, jo je hladno zavrnil. Tončka se je poročila s kmečkim fantom Jurijem, ko je ta zvedel, da žena še naprej ljubimka z uradnikom, mu je ta plačal odškodnino in zaprosil za premestitev. Uradnik v pismu svoji prijateljici opisuje vaško deklo kot neumno, topo, nadležno bitje, ki se ga sramuje, in jo imenuje teslo, zgodbo pa hoče čim prej pozabiti (»To okorno kmetsko žensko sem torej ljubil skoraj dve leti, zaradi takega tesla sem počenjal vse te neumnosti«; *Resnična dogodba*, 185).

V ospredju Šorlijeve meščanske proze, s katero nadaljuje Kersnikovo in Govekarjevo tematizacijo meščanske erotike, je problematika meščanskega zakona in ženske nezvestobe.

Šorlijeva meščanska ženska je običajno lepa, nežna, drobna, lahko nekoliko izobrazena, a miselno omejena, spogledljivka ter nezvesta žena. V noveli *Brez tragike* neki učitelj izjavi, da ne bo pripovedoval o vaških dekletih ali o »takih povprečnih ženskah, ki sploh niso ljudje« (60).

Ženska v Šorlijevi meščanski noveli je možu zmeraj nezvesta, bodisi v dejanjih ali mislih. Simone de Beauvoir (2000: 446) piše, da ženska ne prevara moža zaradi lastnega užitka, ampak iz kljubovanja, ker se mu hoče tako maščevati za svoje trpljenje in ponižati njegovo moškost. Tak primer žene, ki je spretno varala svojega moža, ker ta nikoli ni imel časa zanjo, najdemo denimo v Šorlijevi noveli *Krajši del*. Ker je pri Šorliju ženska opazovana z moškega vidika in o njej pripoveduje moški pripovedovalec, ta vzrokov za njeno prešuštvo pač nikoli ne išče pri sebi, temveč izhaja iz prepričanja, da je ženska zgolj spolno bitje in že po svoji naravi prešuštnica. Šorlijeva zgodba o ženski je zato zmeraj enaka, to je zgodba o njeni nezvestobi v številnih variantah, ženska ima zmeraj negativno podobo, je prevarantka, razdiralka zakonske zveze, zgolj spolno bitje, ki ji je odvzeta sposobnost mišljenja. V noveli *Brez tragike* beremo: »Saj je vedno isto! Žene varajo svoje može« (64).

Ena od Šorlijevih pripovedi ima naslov *Tolažnica*. Prvoosebni pripovedovalec pripoveduje zgodbo o nekdanji prijateljici, ki je bila za tolažbo številnim moškim. Tudi pripovedovalcu, ki jo je nekaj časa menda zaman poskušal vzgajati in »vdahnuti temu lepemu, sladkemu, grešnemu telesu vsaj malo duše« (*Tolažnica*, 33). Slednjič jo je zapustil in ji poiskal novega prijatelja. O ženski razmišlja kot o bitju brez duše in razuma, ob vprašanju, čemu je ženska sploh na svetu, pozna odgovor iz učene knjige, da naj bo ženska moškemu tolažnica¹¹ (»Po sreči sem čital nedavno učeno knjigo, in tam notri stoji indirektni odgovor na to vprašanje: 'Naloga žene in ženske je, da je možu prijateljica in tolažnica'«; *Tolažnica*, 35).

V noveli *Brez tragike* pripovedovalec trdi, da je ženska zmeraj nezvesta, zapisana zlodeju, imenuje jo vrag (»Pa sem ga vendar zmotil, vraga!«, 52). Odloči se za ekspe-

¹¹ Da naj bo ženska možu za tolažbo in sprostitutev, beremo seveda pri Schopenhauerju (1978: 710). Nietzsche pa je v knjigi *Tako je govoril Zaratustra* zapisal, da hoče pravi moški dvoje, nevarnost in igračo, zato si seveda želi žensko kot najnevarnejšo igračo.

riment, zalezuje prijateljevo ženo in preži na to, kdaj bo lahko razkrinkal njeno nezvestobo. O njej trdi, da je dokaj izobražena, lepa, praktična, ljubezniva, varčna, da veliko bere, ima rada godbo, petje, vendar je v njej vse preveč duhovnih prepadov, medtem ko je njen mož seveda duhovit, izobražen itd. Eksperiment, ki si ga je zamislil, mora uspeti, prijateljeva žena po nekaj letih zakona prevara svojega moža.

Nekakšno moško študijo o ženskih tipih in moškem pogledu na žensko prinaša novela *Za zaveso*. Prvoosebni pripovedovalec, častnik in odvetnik po poklicu, straži na samotnem otoku in piše svojemu prijatelju pismo, v katerem sistemizira svoje poglede na žensko in razpravlja o vrednosti zakonskega življenja. Pisec pisma uvodoma omeni številne osebne in poklicne izkušnje z ženskami, je dober poznavalec žensk in strokovnjak za zakonske sprave, kar ponazori tudi s konkretno zgodbo. Analizo ženske v meščanskem zakonu piše v skladu z naturalistično poetiko objektivnega in podrobnega opazovanja, analiziranja in sintetiziranja snovi. Njegovi pogledi na žensko so podobni kot pri Maupassantu in pri že omenjenih filozofih. Prizna, da žensk nikoli ni preveč cenil, da nikoli ni imel posebej dobrega mnenja o njih, ima jih za »omejene v vseh stvareh«. Kljub razočaranju nad ženskami pa so mu bile menda »vse življenje edina strast« in jih je prišteval k »najprijetnejšim pojavom tega življenja« (122). V analizi določi različne tipe žensk. Ne mara tistih, ki jim manjka smisel za prešustvovanje v mislih, željah in dejanjih, sem prišteje pridne gospodinje in obrekljivke, ki jih ima za najbolj topa, lena in nemarna bitja. Pametne ženske so zanj preveč dolgočasne, da bi se ukvarjal z njimi, njegove ljubljenske ali pravi predmet analize so ženske, »ki so varale, varajo ali bodo varale«. Ugotovi, da je glavna lastnost žensk premetenost, zato bi moški morali spoznati, da so ženske »bitja sui generis, posebni človeški stvori«, in jih je potrebno presojati z drugačno logiko kot moški moškega: »Ženske nas vse po vrsti opeharijo, ker jih moški gledamo z očmi, kakor se gledamo drug drugega, moški moškega, in se naši razumi in s tem tudi naše oči ne znajo prilagoditi spoznanju, da so to bitja sui generis, posebni človeški stvori, ter da ni pravilno, če jih sodimo po isti logiki« (*Za zaveso*, 141).

Novela *Za zaveso* ima obliko pisemske novele z okvirjem. Pisec ženske študije zapiše, da ne ve, ali bo pismo sploh kdaj odposlal. Tudi avtorski pripovedovalec se hoče distancirati od vsebine pisma, saj pojasni, da je častnik mrtev, on pa zgolj lastnik pisma. Objavil ga je le, tako zatrjuje, kot zanimivo branje ter za »pouk in če mogoče še za kratek čas«. Prej kot zanimivo branje je novela *Za zaveso* zgovoren dokaz moških predsodkov o ženski.

V Šorlijevih novelah srečujemo tudi duševno bolne ženske like, ki doživljajo živčne napade, izbruhe joka, histeričnost¹² pa se lahko konča tudi s samomorom. Ženska v Šorlijevih novelah zapade v histerijo, ker je nezadovoljna sama s seboj, s svojim zakonom, ker ne more preboleti smrti otroka (Vešče), v blaznost in samomor pa jo z brezobzirnim nastavljanjem ogledala lahko pahne mož (Povest o neki drugi). V noveli *Vešče* sodnik pripoveduje prijatelju župniku o svoji ženi Veri, o njeni lepoti, strasti,

¹² Simone de Beauvoir (2000: 455) piše, da je ženska histerična, ker je ujeta v svoje telo. Dojemala naj bi ga kot tujek, ki krvavi, se razrašča, zapira, po drugi strani pa ga z okraševanjem in dišavami spreminja tudi v umetnino.

vihravosti, želji po zabavi, blišču, občudovanju, koketnosti, domišljavosti, nemirni naravi in histeričnosti, o nepremostljivih razlikah med moškim in žensko, o svojem trpljenju in dokončni ločitvi od nje. Na koncu sledi posplošitev: »Take ženske so ti kakor vešče, ki navzlic vsem slabim skušnjam nepoboljšljivo silijo v luč« (Vešče, 145).

Šorlijeva povest Lepa Silvija ali poskus ubeseditve slovanske soproge

Vloga ženske v meščanskem zakonu je obširno tematizirana tudi v Šorlijevi povesti Lepa Silvija.¹³ Povest je sestavljena iz dveh delov in Epiloga. V prvem delu je Silvija nekoliko emancipirana, predvsem pa lepa in mlada učiteljica, želi si prijetne družbe, veliko zabave in sanja o igralskem poklicu v velikem mestu. Kot utelešena podoba sladkega dekliča z velikimi plavimi očmi in rubinastimi ustnicami privlači moške in zbuja ljubosumje ter zavist pri drugih ženskah. Tudi pri starejši sestri Eli, precej bolj izobraženi, osamljeni in že nekoliko oveneli učiteljici, ki jo imajo za sufražetko, a sama to odločno zanika in soglaša s podrejeno vlogo ženske v patriarhalni družbi (»Nisem sufražetka in razumem popolnoma, do kam sme ženska in kje začne možev delokrog«, Lepa Silvija, 15). Ela ima sestro za lahkoživo žensko, v njej želi prebuditi lepoto duha, Silvija se nato odloči, da hoče ostati lepa in nedolžna, bel cvet za vse. Ko bi morala izbrati med dolgočasnim sodnikom Zevnikom, ki jo obožuje, in rafiniranim komisarjem Stegerjem, ki jo ves čas zalezuje, zavrne oba. Kritika je Šorliju ob tem dokaj svojeglavem ženskem liku celo očitala, da je hotel ustvariti tip posebne ženske ali »nadženske«.¹⁴

V drugem delu je Šorli rahlo emancipiranemu dekletu iz prvega dela nadel tradicionalno vlogo meščanske gospe. Gospa Silvija je v zakonu z Zevnikom, ki je moral sodniško službo njej na ljubo zamenjati z odvetniško in opraviti doktorat, sicer nezadovoljna, od njega zahteva zmeraj več časti in udobja, vendar ima rada družabno življenje in uživa sloves najboljše dame. Od moža končno zahteva, da se uveljavi tudi v politiki, ko ta nato hudo zbolí, se počuti kriva in hoče postati drugačna, vendar nihče ni prepričan, da bi lahko spremenila svoj značaj.

Gospa Silvija je tudi mati dveh otrok, dobila je oznako dobre matere, kar pa je po Šorliju razumljivo in menda posledica okolja.¹⁵ Pisatelj je hotel iz nje napraviti več, pravo slovansko soprogo, ki ne bi na račun materinstva zanemarjala svojega moža. V povesti namreč eden od poznavalcev ženskega sveta zatrdi, da Slovanka zaradi mate-

¹³ Povest v treh delih (napisana sta bila dva, Silvija dekle in Silvija žena, tretji del, Silvija matrona, še ni bil dokončan) je Ivo Šorli konec 1917 hotel izdati pri Slovenski matici, vendar mu je tedanji urednik Milan Pugalj rokopis zavrnil z dvema anonimnima recenzijama. Leta 1920 je predelano povest objavil v LZ pod naslovom Gospa Silvija in leta 1935 v 5. zvezku Izbranih spisov pod naslovom Lepa Silvija.

¹⁴ V Epilogu, ki je nekakšna polemika z neimenovanima kritikoma, je Šorli med drugim zapisal: »Ali mi svet res nikoli ne bo odpustil tistega mojega Človeka in pol s tisto podtaknjeno mi trditvijo, da mora biti človek najprej zrel za vislice, če naj bo kaj iz njega, in mi verjel, da v tistem spisu nisem imel pred očmi nič drugega, nego krepkega moža, niti sluteč, da bo kdaj Nietzsche, ki ga dotlej še v rokah nisem imel, strašil za nama?« (1935: 130).

¹⁵ Hišni zdravnik pravi takole: »Dobra mati – to je pri nas že navada, to je tako rekoč posledica miljeja. Da bi bila gospa Silvija izjemno dobra žena, bi pomenilo več« (Lepa Silvija, 121). Mit o dobri materi je seveda eden od slovenskih stereotipov. Miranu Hladniku se je na podlagi analize slovanske povesti pokazalo, da v slovenski literaturi pravzaprav ni toliko dobrih in plemenitih mater, kot smo običajno prepričani (<http://www.ijs.si/lit/zenske.html-12>).

rinstva zmeraj zanemarja svojega moža. Seveda Šorli tudi ob liku slovanske soproge izhaja iz povsem patriarhalne predstave o ženski. Ob tem, da je dobra mati, bi morala imeti dobro srce, svojemu možu želeli zmeraj najboljše, misliti tako kot on, modrujejo moške osebe v povesti. Glavna oseba iz povesti seveda ni postala slovanska soproga, ker je živela, delala in mislila preveč po svoje, ker se torej ni dovolj ujemala s pisateljevo povsem patriarhalno predstavo o ženski. Pisatelj je povest lahko sklenil le z ugotovitvijo, da je bila Silvija zgolj lepa ženska: »Kako si lepa, Silvija moja! Vsaj to si prav gotovo ... In to je tudi nekaj ... Morda celo več od tega, kar si včasih misli pametni razum« (1935: 125). To pa je tudi vse, kar je Ivo Šorli svojim ženskim likom zares priznal. V Epilogu k povesti je končno zapisal, da je bila glavna oseba zgolj čutna in lahkomišelna ženska, »ki ni mnogo več, nego to, a vendar toliko, da se zdi človeku vredno, baviti se z njo« (1935: 132).

VIRI IN LITERATURA

- Guy de MAUPASSANT, 1909: *Novele*. Prev. Ivo Šorli. Ljubljana.
Guy de MAUPASSANT, 1972: *Njeno življenje*. Prev. Cene Vipotnik. Ljubljana.
Ivo ŠORLI, 1933: *Izbrani spisi 1*. Ljubljana.
Ivo ŠORLI, 1935: *Izbrani spisi 3*. Ljubljana.
Ivo ŠORLI, 1935: *Izbrani spisi 5*. Ljubljana.
Ivo ŠORLI, 1903: *Človek in pol*. Ljubljana.
- ***
- Simone de BEAUVOIR, 1999: *Drugi spol*. Del 1. Dejstva in miti. Prev. Eva D. Bahovec. Ljubljana: Delta.
– – 2000: *Drugi spol*. Del 2. Doživeta izkušnja. Prev. Eva D. Bahovec. Ljubljana: Delta.
Miran HLADNIK: »Bodi svojemu možu pokorna!« ali »Če ti bo še kdaj kljubovala, kar trdo jo primi!« Ženska v minuli slovenski prozi. (<http://www.ijs.si/lit/zenske.html-12>)
Gregor KOČJAN, 2002: Kratko pripovedništvo Iva Šorlija. *Razgledi po slovenski književnosti*. Ljubljana: Debora. 201–214.
Matevž KOS, 2003: *Poskusi z Nietzschejem*. Nietzsche in ničejanstvo v slovenski literaturi. Ljubljana: Slovenska matica.
Joža MAHNIČ, 1964: *Zgodovina slovenske književnosti*. 5. knjiga. Ljubljana: Slovenska matica.
Friedrich NIETZSCHE: *Also sprach Zarathustra*. Stuttgart: Reclam.
Friedrich NIETZSCHE, 1984: *Tako je govoril Zarathustra*. Prev. Janko Moder. Ljubljana: Slovenska matica.
Jacques Le RIDER, 1990: *Das Ende der Illusion. Die Wiener Moderne und die Krisen der Identität*. Wien.
Arthur SCHOPENHAUER, 1978: *Über die Weiber. Werke in zwei Bänden*. 2. Band. Hg. Werner Brede. 709–724.
Otto WEININGER, 1922: *Geschlecht und Charakter*. Wien.
Otto WEININGER, 1936: *Spol in značaj: načelna preiskava*. Prev. Filip Kalan. Ljubljana: Modraptica.
Franc ZADRAVEC, 1970: *Zgodovina slovenskega slovstva*, 5. Maribor: Založba Obzorja.
Franc ZADRAVEC, 1999: *Slovenska književnost*. II. Ljubljana: DZS.
Fran ZBAŠNIK: *Novele in črtice*, spisal dr. Ivo Šorli. *LZ* 1907. 631–632.

SUMMARY

Šorli's views of woman are based in patriarchal notions of woman and from his familiarity with some psychological-philosophical essays on woman. Ivo Šorli revealed his views on woman most directly in his autobiographic novel *Moj roman* (1940), from which it is possible to infer that he agreed with the traditional Catholic morality and warned Slovene mothers to look after their daughters' virginity. From Šorli's ruminations on women it is also possible to conclude that he knew Schopenhauer's and Nietzsche's views of women. Most likely he also knew the book *Geschlecht und Charakter* (1903) by Otto Weininger, published in Vienna while Šorli studied law there and was a best-seller at the time of its publication. Šorli's common thematization of a loose, flirtatious woman arose from his close familiarity with Maupassant's prose, as he translated the French naturalist into Slovene and published a selection of his novellas in 1909. The article points out some thematic similarities in thematizing the riskiness of the bourgeois eroticism and the similarity in male superiority in discussing women.

Šorli was in bourgeois prose particularly interested in the topic of a loose, unfaithful woman. In numerous musings about woman, which often interrupt the story, female characters get recognized for their sensual beauty, but they have their intellectual ability taken away. Women are pretty, but improvident and they can never reach male intellectual potential. Men talk about them like about a child, a sensual being without intellect, silly goose, etc. They are dissatisfied in their marriages, conceited, hysterical, obsessed with sex, coquettes, adulteresses, and from the male point of view, naturally, responsible for the collapse of marriage. The animal metaphors (cow, moth), used by male characters for women, confirm their superior views on woman, they rob her of her intellect and soul and define her as an instinct-driven being.

In the first half of the 20th c. with the development of European feminism, Ivo Šorli still thought of a woman entirely from the point of view of patriarchal society and, with his attachment to the tradition, he attempted to create the image of the Slavic spouse, a kind of good-hearted wife that would be entirely subordinated to her husband. She could be personified by the main character from the short story *Lepa Silvija*, but it did not agree with the author's entirely patriarchal notion of woman.